Landeszeughaus

Doprovodná brožura

Landeszeughaus, Universalmuseum Joanneum, Herrengasse 16, 8010 Graz,
T +43-316/8017-9810, zeughaus@museum-joanneum.at, www.museum-joanneum.at

Historie Státní zbrojnice

Slovem „Zeug“ /nástroj, přístroj…/ se ve středověku označovaly všeobecně „přístroje a zásoby“. Od 15. století se pojem stále častěji používá pro dělostřelecký park a jeho úložné prostory jsou nazývány zbrojnicemi.

Stavební počátky vlastní krajinné zbrojnice v Grazu sahají do poloviny 17. století. Štýrské vévodství je tehdy částí Habsburské říše a leží u jihovýchodní vnější hranice mocenského komplexu. Svou polohou je země od 15. století stále znovu postihována nadregionálními konflikty – mezi Habsburky, Maďary a Osmanskou říší, která důsledně expandovala směrem do střední Evropy.

Aby se dalšímu rozpínání Osmanské říše zamezilo, je v předpolí Habsburské říše od raného 16. století postupně zřizován asi 70 km široký obranný koridor. Část této „vojenské hranice“, ležící dnes v Chorvatsku, je z Grazu zásobována zbraněmi, potravinami a vojáky. V neposlední řadě zde proto vzniká mezi roky 1642 až 1647 nový, na tehdejší dobu moderní sklad zbraní a munice, dnešní Státní zbrojnice. Pro zhruba 100 let je to nejdůležitější „zbrojní centrála“ na jihovýchodě Habsburské říše. Financována je zemskými stavy. Tyto zastupují štýrskou šlechtu, duchovenstvo a města proti habsburskému zeměpánovi a jsou povinny podporovat ho při obraně země.

Úbytkem ozbrojených konfliktů v regionu ztratila zbrojnice svůj význam. V roce 1749 vydává Marie Terezie reformu, aby se vojenství centralizovalo. Všechny zbraně mají být dopraveny do Vídně, všechny existující zbrojnice zrušeny.

Námitka zemských stavů má následující účinek: za podmínek převzetí vznikajících nákladů, přenechává Marie Terezie Štýrským budovu jako „pomník historie země a statečnosti jejích předků“. Tak je zbrojnice v roce 1882 poprvé zpřístupněna veřejnosti. O 10 let později je začleněna do Univerzálního muzea Joanneum

Dnes se Státní zbrojnice s asi 32.000 objekty považuje za největší dochovanou historickou zbrojnici na světě a je ročně navštívena desítkami tisíc lidí.

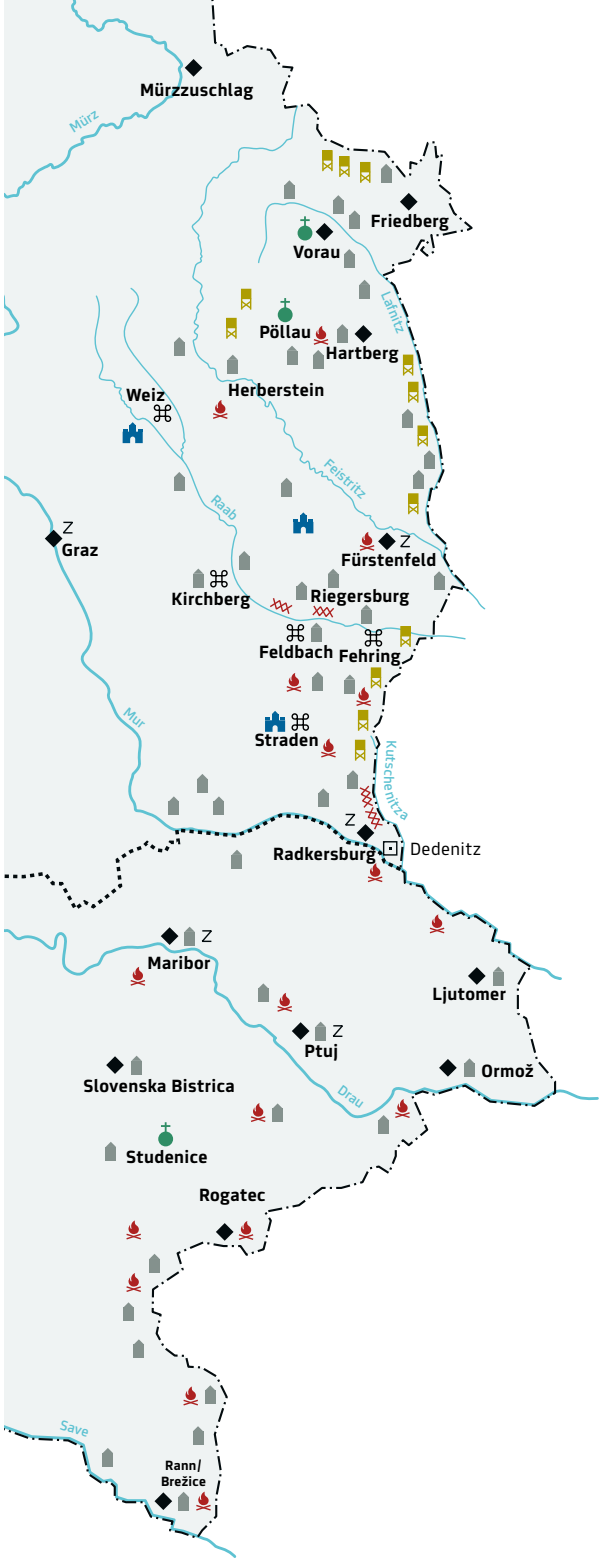

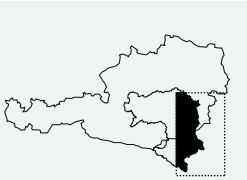
Polní kyrys arcivévody Karla II. z Vnitřního Rakouska vyrobený Conradem Richterem (Augsburg), kolem roku 1565, Zemská zbrojnice Graz

Státní zbrojnice a Štýrsko

Zbrojnice má v raném novověkém období centrální funkci pro štýrskou zemskou obranu. Slouží jako důležitý protějšek především pro často ohrožená místa a města na východě a jihovýchodě Štýrského vévodství.

Tato oblast je od 15. století krizovou oblastí. Spory, povstání a válečné konflikty formují život celých generací. Drancování, vypalování, odvlečení a smrt jsou na denním pořádku. Aby se lidé proti těmto nebezpečím chránili, přeměňují své životní prostředí krok za krokem v opevněnou krajinu: budují příkopy, valy a hradby. přizpůsobují středověké městské zdi novým zbrojním technikám. Zřizují tábory – obranná zařízení ze zdí, s obytnými místnostmi, sýpkami a stájemi tam, kde není žádné městské opevnění. Kostely jsou rozšířeny o silné zdi a věže na obranné kostely. Ve vybraných městech vznikají pobočky státní zbrojnice. Ale téměř každé město, klášterní objekt a pevnost vytváří prostory pro skladování zbraní k sebeobraně. V případě války dostanou i ony dodatečný válečný materiál z Grazu.

LEGENDA

- Opevněné město
- Táborové zařízení
- Klášter
- Opevněný kostel
- Vojenské opevnění
- Strážní věž
- Násep, propojení
- Varovné signalizační ohniště
- Zbrojnice
- Hradba
- Hranice historického Štýrska
- dnešní státní hranice

0 10 20 km

Mapa ukazuje hustou síť obranných technických opatření a staveb, které vznikají na východní a jihovýchodní hranici Štýrského vévodství od 15. do 18. století.

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2021

Státní zbrojnice a Evropa

Zbrojnice není jen centrálním pomníkem štýrské zemské historie, nýbrž i historií raně novověké moci a konfliktů ve střední a jižní Evropě.

Po staletí zde dávají ozbrojené konflikty do pohybu lidi, zboží a myšlenky: Například v Německu zhotovené zbraně jsou dopravovány přes Graz na vojenskou hranici v dnešním Chorvatsku. Tam se setkávají lidé různého původu a vyznání: štýrští vojáci zde potkají možná ortodoxní „obranné sedláky“, kteří se přistěhovali prchajíce před Turky z Balkánu. Vojáci z různých regionů Evropy se setkávají s italskými staviteli pevností. Kartografové z Holandska spolupracují s vídeňskými úředníky. Obchodníci, kteří projíždějí, zásobují místní obyvatelstvo zbožím a novinkami z Východu a Západu. Osmanská říše kontroluje mezitím rozsáhlé části Maďarska a Bosny. Její další expanzi brání „společná evropská obranná politika“, která vede k aliancím a vzájemným pomocím.

Výrazným průsečíkem v této evropské spleti je Státní zbrojnice, která je plánována ostatně švýcarským stavitelem. Její sbírky reprezentují četné evropské vývoje stylu a zbrojních technik. V jejím zázemí byly osnovány plány a určovány strategie. Zastaralou se zbrojnice stává mj. v momentě, kdy dnes získává na významu centrální evropská myšlenka: mír. Ten pohání kupředu výstavbu dopravních cest a hospodářských vztahů. Jsou zřizována vyslanectví a velvyslanectví. Lidé cestují a přinášejí dojmy pouze „toho druhého“.

Důležitou základnou těchto vývojů je „Požarevacký mír“ z roku 1718 (dnes Požarevac, Srbsko), jímž se k sobě přiblížili dva až doposud znepřátelení sousedé – Habsburská a Osmanská říše.

VOJENSKÁ HRANICE

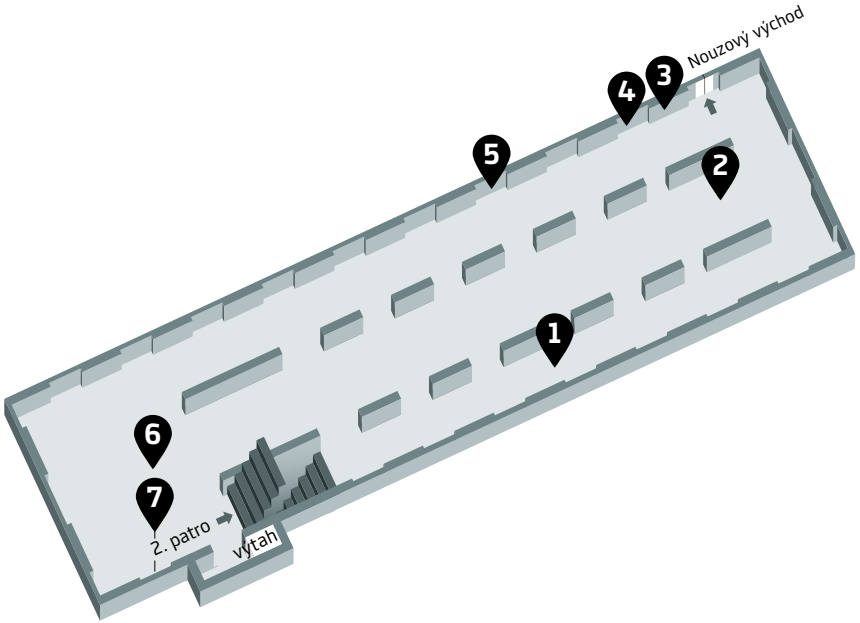
1. Mořská hranice
2. Chorvatská hranice
3. Vindická hranice (Slovinsko)
4. Větrná hranice (obranný úsek habsburské vojenské hranice proti Osmanské říši)
5. Maďarská hranice

Střední a jihovýchodní Evropa s teritoriem tzv. vojenské hranice a jejích hraničních úseků v 16. a 17. století (schematicky zjednodušeno).

Grafika: © UMJ, Katharina Schwarz, 2026

1. patro: Palné zbraně

V prvním patře se nacházejí především palné zbraně ze 16., 17. a 18. století: Děla – kanóny, moždíře a dvojité hákovnice - se používala k obraně opevnění. Koncem 16. století se nejdůležitější zbraní pěšáků staly muškety díky většímu dostřelu a průraznosti. Jízda používala menší a lehčí palné zbraně, jako jsou pistole a arkebuzy. Arkebuzy měřily cca 1 metr a podle nich se také jmenovali příslušníci lehké jízdy – arkebuzíři.

❶ S dalším technickým vývojem palných zbraní došlo ke specializaci ve výrobě. Nicméně zámečníci, puškaři a pažbáři spolu úzce spolupracovali. V 17. století nahradily velké podniky ve Ferlachu, Deutschfeistritzu, Trautenfelsu a Štýrském Hradci mnoho malých soukromých manufaktur na výrobu pušek, které vznikly v 16. století.

❷ Za pořizování, skladování a výdej zbraní zodpovídali tzv. zbrojmistři. Na takové váze jako na obrázku zbrojmistři vážili dodaná děla, střelný prach a koule, protože za ně neplatili podle počtu kusů, ale podle jejich hmotnosti.

❸ Tzv. tuplháky byly vzhledem ke své hmotnosti až 32 kilogramů používány ke střelbě ze zdí nebo střílen.

❹ Bajonety jsou čepele, které byly buď zasunuty do hlavně pušky, nebo připevněny k zařízení na hlavni, aby bylo možné pušku použít také jako bodnou zbraň.

❺ Pro skladování a dopravu vojenského vybavení sloužily dva lanové navijáky namontované v podkroví zbrojnice. Umožňovaly zdvíhat a spouštět velké koše, do kterých byly zbraně ukládány.

❻ Když na konci 18. století obsadila francouzská vojska i Štýrský Hradec, většina děl byla ze zbrojnice převezena do dnešního Srbska, aby se k nim Francouzi nedostali. Děla byla později prodána, a proto se v Zemské zbrojnici zachovalo z původního inventáře jen několik málo kusů.

❼ Tento moždíř objednaly v roce 1652 štýrské zemské stavy u štýrskohradeckého dělolijce Conrada Seisera. Je ozdoben štýrským panterem, heraldickým zvířetem objednavatelů.

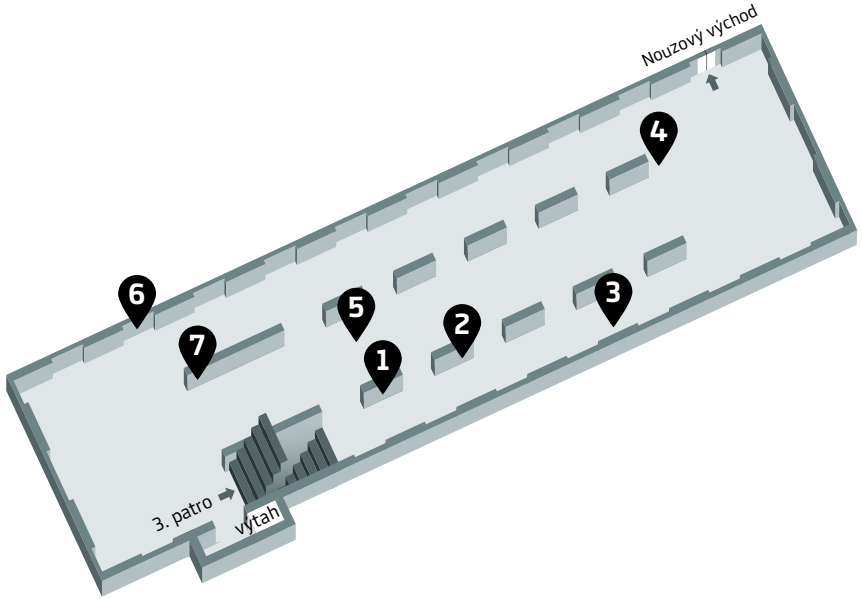

❽ Největší nebezpečí pro součásti z oceli představuje v současné době rez, kterou vyvolává příliš vysoká vlhkost vzduchu nebo nesprávné zacházení. Dřevo pažeb a kůže naopak nesnáší příliš nízkou vlhkost vzduchu. O zachování exponátů v nejlepším možném stavu se dnes stará tým čtyř restaurátorů.

2. patro Přilby, brnění a pistole

Ve druhém patře jsou vystavena převážně brnění, tedy výzbroj, která byla v závislosti na provedení určena pro různé druhy vojsk: Těžkoodění jezdci nosili „kyrys“, který sahal až ke kolenům. „Lehkooděné jezdce“ chránilo tzv. arkebuzírské brnění neboli lehké jízdní brnění, jehož součástí nebyly stehenní pláty. Pěšáci, známí jako „němečtí žoldnéři“, nosili speciální landsknechtské brnění.

❶ Druhy a tvary přileb se v průběhu času měnily spolu s vývojem vojenské techniky. Pro jízdu byly určeny zcela uzavřené přilby s hledím a v obličejové části otevřené šišáky. Pěšáci nosili přilby neboli moriony.

❷ Štýrské zemské stavy se snažily různými pobídkami, jako např. osvobozením od daní, přilákat do Štýrského Hradce nejlepší platnéře, mezi nimi v roce 1571 i augsburského Israela Burckharta. Když Israel Burckhart kvůli velkým dluhům uprchl ze Štýrského Hradce, musela jeho manželka Regina udržovat dílnu v provozu, aby splatila závazky svého manžela. Část z platby za každé brnění byla zadržena na uhrazení dluhu, a proto musela Regina Burckhart vyrábět brnění ve velkých počtech. Mnoho dochovaných brnění pro lehkou jízdu tedy pochází z její dílny.

❸ Výrobci brnění se nazývali platnéři. Vyráběli jednotlivé části brnění z plechu pomocí speciálních nástrojů a poté je spojovali kožennými řemeny a nýty.

❹ Pistole s kolečkovými zámky patřily k výbavě těžké jízdy i arkebuzírů. Byly uloženy v pouzdrech z tvrzené kůže, které byly připevněny k sedlu koní.

❺ Těžkoodění jezdci tvořili až do poloviny 17. století elitu zemské jízdy. Jejich brnění sice vážilo až 25 kilogramů, ale přilba s hledím, límec, chránič paží, hrudní a zádový plát, železné rukavice a stehenní pláty sahající až ke kolenům jim poskytovaly zvláštní ochranu. Relativně malé rozměry brnění lze vysvětlit tím, že byly vyráběny pro průměrnou tělesnou výšku 160–165 cm.

❻ Pistole určené pro vyšší důstojníky jsou většinou bohatě zdobené. Ozdoby však nejsou vyrobeny ze slonoviny, nýbrž z hovězích kostí. Mnoho pistolí s kolečkovým zámkem je opatřeno charakteristickou kulovitou hlavicí. Pistole nazývané „Puffer“ se dostaly v poslední třetině 16. století do Štýrského Hradce z Norimberku.

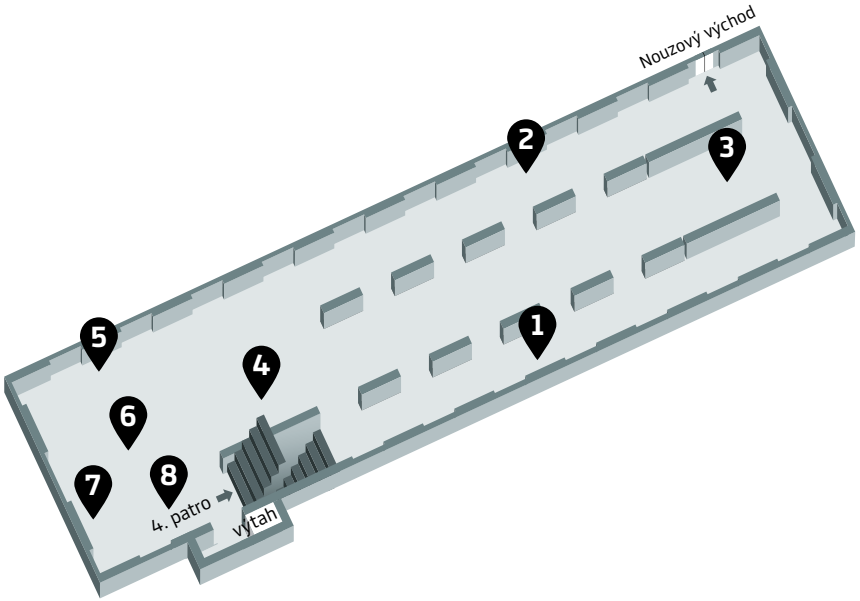

❼ Husaři byli lehce obrnění jezdci, kteří nosili drátěnou košili s hustými oky a „posuvné brnění“: Hrudní a zádové desky jejich brnění se skládaly z několika železných obručí, které byly spojeny koženými řemeny a nýty, aby se jezdci mohli snadno pohybovat.

3. patro Střelné zkoušky, puncovní značky a koňské brnění

Ve třetím patře jsou vystavena převážně brnění z německých dílen. Říšské stavy byly ochotny finančně podpořit Vnitřní Rakousy ve střetech s Osmanskou říší, avšak pomoc podmínily tím, že potřebné vojenské vybavení bude nakoupeno v německých zbrojních centrech. Z toho důvodu byly ve druhé polovině 16. století navázány čilé obchodní vztahy s Augsburgem, Norimberkem a Suhlem. Dalším lákadlem ve třetím patře jsou jezdecká brnění pro šlechtice a turnajové zbroje.

❶❷ Na některých brněních jsou vidět puncovní značky jihoněmeckých zbrojních center Norimberku a Augsburgu. Tyto značky platily jako závazný důkaz kvality a nahrazovaly střelné zkoušky.

❸ Toto nádherné brnění vyrobil kolem roku 1550 Michael Witz mladší, innsbrucký mistr platnéř, pro bohužel neznámého vysoce postaveného zákazníka. Brnění je zdobeno vytepávaným a leskle leštěným listovím, které dekorativně vystupuje z černěného podkladu.

❹ Na mnoha brněních a přilbách se nacházejí promáčkliny, které vznikly při střelných zkouškách: Při kontrole kvality zakoupených zbrojí byly ze série zbrojí dodaných do zbrojnice vybrány jednotlivé kusy, na které se střílelo z pistolí ze vzdálenosti deseti až dvanácti metrů. Pokud střely neprorazily testované pancéřové díly, byla zakoupena celá série. V opačném případě musel platnéř na vlastní náklady zajistit náhradu.

❺ Mnoho německých rčení pochází z vojenské oblasti. Když např. „zlomíme za někoho kopí“ (brechen wir eine Lanze für jemanden), znamená to, že příslušná osoba má naši plnou podporu. Toto rčení vychází z turnajového systému, konkrétně z tzv. tjostu, tedy souboje s kopím. Účastníci turnaje nebojovali za sebe, nýbrž za jiné, např. za urozenou dámu, a lámali kvůli ní svoje kopí.

❻ Neobyčejně cenná jsou brnění vyrobená speciálně pro koně. Tento koňský krunýř s hmotností cca 42 kg daroval Joanneu hrabě Karel ze Stubenbergu v roce 1814. Brnění je připisováno innsbruckému platnéři Konradu Seusenhoferovi a zdobení augsburskému leptači Danielu Hopferovi.

❼ Tyto tzv. žebrované kyrysy patří k nejstarším kusům ve zbrojnici a jsou uváděny v inventáři již v roce 1557. Označení „žebrované“ odkazuje na zvláštní způsob úpravy povrchu: Zevnitř vytlačená žebra dodávají relativně tenké zbroji z počátku 16. století větší pevnost a zároveň módní vzhled.

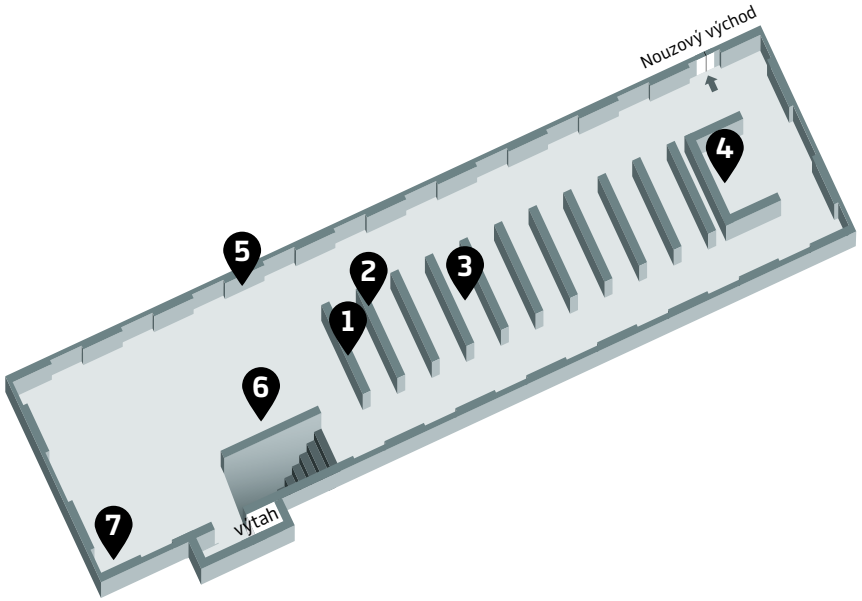

❽ Na náhrobku v klášteře Seckau je vnitrorakouský zemský kníže Karel II. vyobrazen v plné zbroji. Originál této zbroje je dnes vystaven v Zemské zbrojnici. Vyrobil ji augsburský platnéř Conrad Richter, kterého štýrské zemské stavy povolaly do Štýrského Hradce na základě jeho vynikající pověsti.

4. patro Kropáče, halapartny a španělští jezdci

Před příchodem palných zbraní převládaly na bojištích tyčové a sečné zbraně. Zatímco pěšáci používali dlouhou dobu jako svou hlavní zbraň tyčové zbraně, jako např. halapartny, píky nebo kropáče, jezdci spoléhali především na sečné zbraně (meče a šavle). S rostoucí průrazností ručních palných zbraní tyčové zbraně postupně mizely z výzbroje, avšak zachovaly se jako reprezentativní prvky – např. ve výzbroji stráží. Podobný osud potkal sečné zbraně, které se v 19. století staly odznakem hodnosti c. a k. úřednictva.

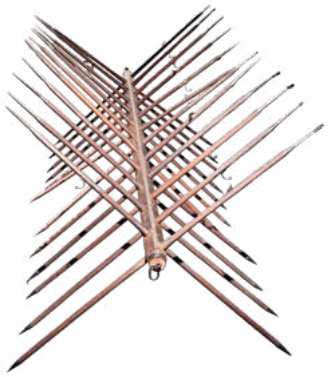
1 Mnoho tyčových zbraní uložených ve zbrojnici pochází z hornorakouských dílen a muselo být přepravováno do Štýrského Hradce povozy přes několik mýtných stanic. Vzhledem k tomu, že píky a halapartny byly považovány za důležité válečné zásilky, žádaly zemské stavy u zemského knížete o průvodní listy pro dodavatele, aby se mohly vyhnout vybíraným mýtným poplatkům.

2 Když v roce 1683 obléhalo Vídeň vojsko tureckého velkovezíra Kara Mustafy, zemské stavy považovaly za ohrožené i severní a východní hranice Štýrska. Kromě dobře vyzbrojených najatých žoldnéřů byli proto k ochraně hranic povoláni i venkovští poddaní. Tito muži, kteří neměli bojové zkušenosti, byli vybaveni kropáči: palicemi s natlučenými železnými hroty připevněnými na dřevěné tyči.

3 Příčné trámy s mnoha otvory pro zasunutí kopí, tzv. španělští jezdci, byli určeny k obraně proti útokům jízdy, k zablokování silnic a mostů anebo k zajištění tábora.

4 Bohatě leptané ozdoby na těchto tyčových zbraních ukazují významné postavení jejich uživatelů. Při technice leptání se nejprve pokryje zdobená plocha materiálem odolným vůči kyselině, např. voskem. Poté se leptací jehlou vyryjí požadované obrazce a polijí kyselinou. Po odstranění vrstvy odolné vůči kyselině se kresba začerní.

5 Při výrobě sečných zbraní bylo nutné splnit dva v podstatě protichůdné požadavky: Na jedné straně musely být čepele tvrdé, aby se příliš rychle neotupily, na druhé straně musely být pružné, aby se nezlomily. Toto umění ovládali tzv. mečíři, jejichž mistrovské značky lze dodnes nalézt na téměř všech mečích, šavlích a kordech ve zbrojnici.

6 Vývoj zbraní měnil válečnou taktiku a zvýšil např. význam pěchoty: Tyto pavézy, které vážily až 15 kilogramů, měly chránit pěchotu proti vystřeleným kulkám.

7 Tzv. obouruční meče sloužily k proražení řad kopiníků protivníka. Vzhledem k jejich délce až dva metry bylo nutné je držet oběma rukama, což vyžadovalo speciální výcvik vojáků, ale současně jim to přinášelo vyšší žold.

Architektura a provoz

Zbrojnice v Grazu byla koncipována jako chladná účelová stavba. Ve čtyřech poschodích a na ploše 2.000 m^2 je uskladněno válečné zařízení podle účelných kritérií a uloženo co možná s úsporou místa. Takže se těžká děla nacházejí v přízemí. Pušky a pistole, brnění a tyčové zbraně jsou uloženy v horních patrech v regálech, na stropech a stěnách. Pochodně se staraly o světlo.

Protože byla zbrojnice financována zemskými stavy, víme dnes víc o historii její architektury a jejím provozu: Takže si 107 jmenovitě známých řemeslníků, vozků, vorařů a nádeníků rozdělilo 13.738 guldenů 1 šilink a 21 feniků, které byly v průběhu zřizování budovy vyplaceny jako mzdy.

V každodenním provozu zbrojnice byl obsažen jen malý okruh vyvolených osob. Vedení domu leželo na správci. Společně se svým týmem se staral o objednávky, uložení a vydávání zbraní. K dalším úkolům patřily kontroly kvality, menší opravy a převoz zbraní do regionálních obranných zařízení a na vojenskou hranici.

Od roku 2026 nese Zemská zbrojnice označení Evropského kulturního dědictví. Patří tím k řadě vyznamenaných kulturních míst a krajin, které zvláštní měrou symbolizují evropskou historii a vývoj dnešní Evropy.

OZNAČENÍ EVROPSKÉ DĚDICTVÍ

Text a koncepce: Tým Zemské zbrojnice | Překlad: Y'Plus
Foto: UMJ/N. Lackner | Grafická úprava: Andrea Weishaupt, Katharina Schwarz